

Prof. Dr. E. W. Hofstee

FUNDAMENTEEL SOCIOLOGISCH SPEURWERK
IN HET KADER VAN HET
LANDBOUWWETENSCHAPPELIJKE ONDERZOEK

BULLETIN NR. 18
AFDELING SOCIOLOGIE EN SOCIOGRAFIE VAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL
WAGENINGEN

1 9 6 0

VOORWOORD

De hier achter afgedrukte beschouwingen over het agrarisch-sociologisch onderzoek aan de Landbouwhogeschool waren oorspronkelijk bedoeld ter informatie van mijn medeleden van de Commissie Fundamenteel Onderzoek Landbouw, de zgn. Commissie Koningsberger en als materiaal voor het door deze commissie uit te brengen rapport.

Door de Commissie en ook door anderen werd er op aangedrongen het stuk een ruimere verspreiding te geven. Men meende, dat het er toe zou kunnen bijdragen het beeld van de positie van het agrarisch-sociologisch onderzoek, als onderdeel van het totale onderzoek ten behoeve van landbouw en platteland enerzijds en als sector van het sociologisch onderzoek in het algemeen anderzijds, te verhelderen.

Gaarne heb ik aan deze suggestie gevolg gegeven. Het geschrift is, afgezien van enkele redactionele wijzigingen, afgedrukt zoals het voor de Commissie Koningsberger werd geschreven. Het toont als gevolg daarvan misschien hier en daar nog de kenmerken van zijn oorsprong, o.a. doordat het zich in het bijzonder bezig houdt met de meer fundamentele kanten van het te verrichten onderzoek. Naar ik hoop zal dit aan zijn waarde voor de bredere voorlichtende taak waarvoor het nu is bestemd, geen afbreuk van betekenis doen.

E. W. Hofstee

EERDER DAN ten aanzien van andere takken van wetenschap, die men onder de landbouwwetenschappen pleegt samen te vatten, zal ten aanzien van de agrarische sociologie de vraag worden gesteld, welke plaats deze in het algemeen wel in het kader van het landbouwwetenschappelijk onderzoek mag innemen. Velen immers zijn geneigd om, wanneer zij aan landbouwwetenschappen denken, zich een aantal natuurwetenschappelijk gerichte activiteiten voor de geest te stellen, aangevuld met een hoeveelheid op het landbouwbedrijf betrekking hebbende onderzoekingen op economisch gebied; hiermee is dan hun beeld compleet. Sociologie is voor hen een onbekende en ietwat vreemde wetenschap, waarmee zij niet goed weg weten en die zij moeilijk in hun voorstelling omtrent de landbouwwetenschap onder kunnen brengen.

Opgemerkt dient te worden, dat de term "landbouwwetenschap" een zuiver praktisch begrip is. Het betrekken van bepaalde onderdelen van de wetenschapsbeoefening binnen de sfeer van de landbouwwetenschap is niet gebaseerd op theoretische opvattingen omtrent de indeling van wetenschappen, maar op de behoeften van de praktijk. Deze praktische behoeften hebben betrekking op het bevorderen van een doelmatige agrarische productie en op hetgeen hiermee zo nauw in verband staat, dat het bij voorkeur binnen hetzelfde algemene raam dient te worden onderzocht en onderwezen.

Hieruit volgt, dat hetgeen binnen het kader van de landbouwwetenschap valt naar aard en omvang wisselend kan zijn. Brengt verandering in de feitelijke omstandigheden of in de inzichten mee, dat bepaalde vormen van wetenschapsbeoefening, die vroeger niet beschouwd werden als in verband met de hiervoor genoemde doeleinden van belang te zijn; naderhand wel als zodanig worden beschouwd, dan verschuift de grens van het terrein, dat men tot de landbouwwetenschap dient te rekenen.

Vraagt men zich af, of nu de sociologie in dit geheel van wetenschapsbeoefening een plaats heeft en zo ja, welke, dan dient men zich in de eerste plaats voor ogen te stellen langs welke weg de beoefening van de landbouwwetenschap van oudsher heeft bijgedragen tot de voorziening in de hiervoor genoemde behoefte. Het valt dan onmiddellijk op, dat de wijze, waarop de landbouwwetenschap uiteindelijk tot de praktijk komt voor het grootste deel een andere is dan die voor de groep van wetenschappen, waarmee ze dikwijls wordt vergeleken, n.l. de technische wetenschappen in engere zin. De Delftse ingenieur, die zijn wetenschap tot de praktijk brengt, die zich met de toepassing bezig houdt, is in het algemeen iemand, die iets maakt. Hij bouwt dijken, bruggen en wegen en fabriceert gloeilampen, nylon of draaibanken. Dit geldt voor de

Wageningers in veel mindere mate. Laat men degenen, die in tropische landen aan het hoofd staan van plantages buiten beschouwing, dan zijn er weinig Wageningers, die zich rechtstreeks met de agrarische productie bezighouden. De meerderheid van de Wageningse ingenieurs, die niet in het wetenschappelijke onderzoek zijn ingeschakeld en dus in het veld van de wetenschapstoepassing werken, hebben een educatieve taak. Zij houden en hielden zich van oudsher bezig met onderwijs en met voorlichting in de meest ruime zin. Het ambt van consulent mag men wel bijna het meest karakteristieke beroep van de Wageningse ingenieur beschouwen. Behalve de onderzoekers – voor wie dikwijls bepaalde vormen van voorlichting een belangrijke nevenactiviteit vormen – zijn er natuurlijk anderen, die in een niet-educatieve functie terecht komen. Ook onder Wageningers zijn er die de toepassing van de wetenschap vinden in het "maken", zoals velen onder de landbouw-technologen, de cultuur-technici, de afgestudeerden in de richting zuivel. Voor velen van hen, in het bijzonder voor de cultuur-technici, geldt echter ook dat zij dikwijls voor een voorlichtende taak staan. Een ruilverkaveling dient niet alleen technisch juist te worden ontworpen, maar ook aan de boeren te worden "verkocht" !

Het is in deze *educatieve taak van de landbouwkundig gevormde academici*, dat wel in de eerste plaats een aanknopingspunt en wel een zeer belangrijk aanknopingspunt, ligt met de *sociologie*. Het is aan de typische mens- en maatschappijbeschouwing van de vorige eeuw, die tot ver in deze eeuw heeft doorgewerkt, toe te schrijven, dat niet eerder contact tussen de landbouwwetenschappen en de sociologie – en met de "behavioural sciences" in het algemeen – tot stand is gekomen. Volgens de in de 19e eeuw heersende denkbeelden werd de mens in zijn economisch handelen gedreven door het welbegrepen eigenbelang van het individu. De mens, zo nam men aan, wordt beheerst door het economische motief, de wens dus om zich een zo groot mogelijke materiele rijkdom te verschaffen. Hij tracht het gestelde doel te bereiken langs de weg, die hem wordt gewezen door het economische principe, d.w.z. hij tracht dit te verwezenlijken door het geringst mogelijke offer. Deze weg echter, die door het economische principe wordt gewezen, kan worden verduisterd door gebrek aan kennis en inzicht en kan worden versperd door allerlei wetten en regelingen, die de mens in de vrijheid van zijn economisch handelen belemmeren. Geef de mens de vrijheid en verschaft hem de kennis en het inzicht, die nodig zijn om de juiste weg te vinden en hij zal gedreven door het welbegrepen eigenbelang, de meest verantwoorde wijze van productie nastreven.

In deze gedachtengang is het feitelijk geen probleem, hoe men onderwijs moet geven en hoe men moet voorlichten. De mens zal gretig de kennis op-

zuigen, die tot zijn voordeel strekt en daarvan gebruik maken om zijn materiëel welzijn te bevorderen. Men heeft er slechts voor te zorgen, dat de over te dragen kennis juist is. De voorlichter en de onderwijzer zullen wat de kennis aangaande de landbouw betreft, in de technisch-biologische en ook in de economische vraagstukken van de landbouw goed thuis moeten zijn, zodat zij de boer en de tuinder niet op dwaalwegen voeren. Wetenschappelijk onderzoek en hoger onderwijs ter bevordering van de landbouw behoeften zich in deze gedachtengang dan ook slechts bezig te houden met vraagstukken op het gebied van de natuurwetenschappen en hun toepassing en in mindere mate met vraagstukken op het gebied van de economie.

Het zou onjuist zijn te beweren, dat het op deze grondslag opgetrokken systeem van onderzoek, onderwijs en voorlichting ten behoeve van de landbouw in Nederland heeft gefaald. De Nederlandse landbouw heeft in de laatste 75 jaar een bijzonder snelle ontwikkeling te zien gegeven en staat mee vooraan in de wereld. Evenmin echter zou het juist zijn te zeggen, dat dit systeem een volkomen succes is geweest. Na 75 jaren landbouwvoorlichting, waarbij voortdurend, bijna dag aan dag, op de waarde en de betekenis van deze landbouwvoorlichting de aandacht is gevestigd, is er nog één derde van de Nederlandse boeren, dat praktisch geen contact heeft met de landbouwvoorlichtingsdienst. Eén derde heeft zeer zelden contact met de voorlichtingsdienst en slechts één derde onderhoudt een regelmatig contact. Dit is niet het geval, omdat de voorlichting niet goed of niet nuttig zou zijn. Uit tal van onderzoeken, o. a. van de Afdeling Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool, is gebleken, dat het de beste boeren zijn, die de meeste contacten met de voorlichting hebben. Men kan de kwaliteiten van de boer bijna afmeten aan het aantal malen, dat hij per jaar met de voorlichting in contact komt.

Er is echter geen sprake van dat de Nederlandse boeren algemeen zouden boeren op een wijze, die in overeenstemming is met moderne, doch beproefde landbouwkundig inzichten. Nederland telt zeer vele goede, moderne boeren, maar ook zeer velen, die met hun bedrijfsresultaten achterblijven bij hetgeen mogelijk zou zijn, indien hetgeen door onderwijs en voorlichting jaar in jaar uit is meegedeeld ook werkelijk werd toegepast. Herinnerd zij hier slechts aan de enorme verschillen welke zich t. a. v. de kostprijzen van de melk voordoen.

In de hiervoor schematisch weergegeven 19e eeuwse gedachtengang, welke aan de opzet en de inrichting van de landbouwvoorlichting ten grondslag lag, schuilen twee fundamentele fouten. In de eerste plaats is het onjuist te veronderstellen, dat de mens in zijn economisch handelen wordt bewogen door het economische motief alléén, ook al kan men de betekenis hiervan als component in het complex van motieven, dat de aard van het economische handelen

bepaalt, niet ontkennen. Andere motieven kunnen de werking van het economische motief echter versterken, verzwakken en soms zelfs schijnbaar geheel doen verdwijnen. Wil men door een juiste voorlichting een doelmatiger gebruik van de economische hulpbronnen binnen een bepaalde agrarische samenleving bevorderen, dan zal men dienen te weten welk samenspel van motieven het handelen van de betreffende sociale groep in het productieproces bepaalt en welke mogelijkheden er zijn om door bepaalde sociaal-paedagogische maatregelen een zodanige wijziging in de richting en de sterkteverhouding van de motieven teweeg te brengen, dat de gewenste hogere doelmatigheid ontstaat.

Dit samenspel van motieven ligt verborgen in het *cultuurpatroon*, d. w. z. in het totaal van de geestelijke erfenis van een bepaalde groep, in haar normen, strevingen, idealen, opvattingen, denkbeelden, enz., zoals deze o. a. in het materiële cultuurbezit, in de ruimste zin van het woord, tot uiting komen. Het onderzoek naar dit cultuurpatroon, als geheel van onderling verweven culturele kenmerken van sociale groepen, heeft gedurende de laatste jaren een belangrijk onderdeel gevormd van het speurwerk van de Afdeling Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool betreffende de sociologische achtergronden van het economisch handelen van onze boeren in het algemeen en naar de sociologische aspecten van de voorlichting in het bijzonder. Hierbij is vooral de nadruk gevallen op het onderzoek naar de economische implicaties enerzijds van het traditionele cultuurpatroon, anderzijds van het cultuurpatroon, dat – bij gebrek aan beter – als modern-dynamisch kan worden aangeduid. Uit dit onderzoek is reeds duidelijk gebleken, dat onze boeren en tuinders zich in het algemeen in een duidelijke overgang van het traditionele naar het moderne cultuurpatroon bevinden. De fase waarin zij zich in deze overgang bevinden is afhankelijk van tal van factoren. Beslissend is vermoedelijk wel de mate van sociaal-culturele isolatie, respectievelijk openheid voor contact met de buitenwereld, welke door de werking van deze factoren ontstaat. Hoe belangrijk deze verschillen in cultuurpatroon zijn bleek o. a. bij het onderzoek dat Benvenuti in het kader van de Afdeling Sociologie en Sociografie instelde in de gemeente Winterswijk. Hij vond een betrekkelijk eenvoudige methode om onderscheid te maken tussen boeren met een modern en die met een traditioneel cultuurpatroon. Hij constateerde, dat dit verschil in cultuurpatroon zich op vrijwel elk levensgebied duidelijk deed gelden. Een vergelijking van de economische activiteit van de duidelijk "traditionele" boeren met de duidelijke "moderneren" liet zien, dat, onder overigens dezelfde omstandigheden, de arbeidsprestatie per man per jaar op de bedrijven van de "moderne" boeren 30-40% hoger lag dan op de bedrijven van de traditionele boeren¹.

¹ Nog niet gepubliceerd.

Het onderzoek van Benvenuti leverde ook duidelijke aanwijzingen, dat de verschillen tussen traditionele en moderne boeren inderdaad zijn toe te schrijven – althans in belangrijke mate – aan de graad van sociale isolatie. Zo bleek er een duidelijk significante correlatie te bestaan tussen de afstand, waarop de boeren van de harde weg woonden en de mate, waarin zij in het traditionele cultuurpatroon waren blijven steken.

Het onderzoek van Benvenuti werd hier slechts als voorbeeld genomen. Tal van andere onderzoeken van de Afdeling Sociologie en Sociografie, o.a. van Van den Ban, Abma en Wichers en verder een reeks van ingenieursscripties laten alle zien, dat voor een gerichte en doelmatige voorlichting een grondige sociologische studie van het voorlichtingsobject, dus van de betreffende groep van boeren en tuinders, een noodzakelijkheid is en dat bij deze studie het onderzoek der cultuurpatronen één der essentiële elementen zal moeten vormen. Het feit immers, dat enerzijds de cultuurpatronen van doorslaggevende betekenis zijn voor de economische activiteit van de boer en dat zij anderzijds waarschijnlijk overwegend door milieu-factoren worden bepaald, dus in principe vatbaar zijn voor verandering, o.a. door sociaal-pedagogische activiteit, houdt in dat de voorlichting zich op deze verandering van deze cultuurpatronen dient te richten en kennis van deze cultuurpatronen daarom noodzakelijk is.

Een tweede onjuiste gedachte voortvloeiende uit de 19e eeuwse opvattingen, waarop de landbouwvoorlichting stoelde, was dat de mens, althans de volwassen mens, vanzelfsprekend begerig is naar kennis, die hem kan helpen zijn economische doeleinden, hem gewezen door het economische motief, beter te benaderen en dat men hem daarom slechts goede kennis heeft te presenteren om te bereiken, dat hij deze zal opnemen en zich ten nutte zal maken. Zoals hiervoor reeds werd opgemerkt, leren de praktijk-ervaringen met de voorlichting in Nederland, dat dit slechts zeer ten dele juist is. Het sociologische en sociaal-psychologische onderzoek van de laatste tientallen jaren heeft laten zien, dat het van een reeks van sociale factoren afhankelijk is of bepaalde kennis in een bepaalde sociale groep wordt aanvaard dan wel afgewezen, of althans effectloos blijft. Behalve van de inhoud van de voorlichtingsboodschap hangt het af van de vorm, waarin en de wegen waarlangs deze komt, of zij de betreffende bevolking zal bereiken, er eventueel ingang zal vinden en praktisch effect zal sorteren. Het gehele proces van overdracht van kennis en inzicht, het *communicatieproces* is dan ook een belangrijk onderdeel van het sociaal-wetenschappelijke onderzoek geworden en behoort naar zijn aard een wezenlijk onderdeel te zijn van het sociologische onderzoek ten behoeve van landbouwkundige doeleinden. Ten dele hangt het onderzoek naar het communicatieproces weer samen met het hiervoor genoemde onderzoek naar het cultuur-

patroon. De aard van het cultuurpatroon bepaalt immers in belangrijke mate in hoeverre iemand in staat en bereid is bepaalde kennis en bepaalde inzichten op te nemen, te verwerken en zodanig met de reeds bij hem aanwezige geestesinhouden te integreren, dat het in zijn denken en voelen het beoogde effect sorteert. Daarnaast echter spelen allerlei andere sociale factoren in het communicatie-proces een belangrijke rol, o.a. factoren van sociaal-structurele aard. Het onderzoek naar het communicatie-proces moet dan ook worden gezien als een belangrijk zelfstandig onderdeel van het sociologische onderzoek verband houdende met het streven van voorlichting en onderwijs om verandering te brengen in het economische handelen van de boer. Opgemerkt moge worden, dat hetgeen hier over de noodzaak van sociologisch onderzoek ten behoeve van de technisch-economische voorlichting werd vermeld evenzeer en misschien nog in sterkere mate geldt voor de in de laatste jaren tot ontwikkeling gekomen agrarisch-sociale voorlichting. Deze vorm van voorlichting richt zich erop te bevorderen, dat de agrarische bevolking zich zo goed mogelijk en zonder dat te grote conflicten en spanningen ontstaan aanpast aan de sociale, culturele en geestelijke veranderingen welke zich in onze maatschappij voordoen. Zij wordt met financiële steun van de overheid uitgevoerd door de agrarische standsorganisaties, de landarbeidersbonden en de plattelandsvrouwenorganisaties. Zij beoogt in feite een rechtstreekse bevordering van de wijziging van het cultuurpatroon.

Een *tweede aanknopingspunt* met het werk waarbij abiturienten van de Landbouwhogeschool zijn betrokken *vindt de sociologie in de agrarische reconstructieplannen*, anders gezegd in de cultuur-technische werken, als men tenminste het begrip cultuur-technische werken niet al te eng neemt en het verstaat in de zin, waarin het thans wordt gebruikt wanneer men spreekt van ruilverkavelingen "nieuwe stijl". Deze omvatten behalve de feitelijke ruilverkaveling ook bedrijfsvergroting, verplaatsing van boerderijen, krotopruiming, aanleg van electriciteit en waterleiding en wegen, verbetering van afwatering enz. Dergelijke reconstructieplannen betekenen een diep ingrijpen in het milieu, waarin de agrarische bevolking werkt en leeft en ze roepen bij de betreffende bevolking reacties te voorschijn, die slechts door middel van sociologisch onderzoek zijn te begrijpen.

Deze reacties zijn in verband met de door deze reconstructies beoogde doeleinden van zeer belangrijke betekenis. In de eerste plaats zijn ze van belang waar het de aanvaarding van de opgestelde plannen voor deze reconstructiewerken betreft. Het gaat hierbij niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats om de aanvaarding in de juridische zin, d.w.z. bij stemming, maar vooral om de innerlijke aanvaarding van de plannen door de betrokken bevolking. Van

groot belang is, dat de plannen door de bevolking in een zodanige vorm worden aanvaard, dat zij voor de toekomst van de betreffende agrarische groep de grootst mogelijke perspectieven bieden. In de tweede plaats is het van grote betekenis dat de bevolking, wanneer de ruilverkaveling eenmaal is voltooid, de geestelijke bereidheid vertoont van de gegeven nieuwe mogelijkheden op de juiste wijze gebruik te maken.

Hoewel het sociologische onderzoek verband houdende met de problemen van de agrarische reconstructie-projecten minder ver tot ontwikkeling is gekomen dan dat aangaande de problemen van de voorlichting,³ heeft hetgeen reeds werd gedaan duidelijk laten zien, dat dit onderzoek er in belangrijke mate toe kan bijdragen een inzicht te verschaffen in de omstandigheden die aanleiding geven tot het wel of niet aanvaarden van deze plannen en dat het vermoedelijk wege zal kunnen aangeven om door bepaalde vormen van voorlichting de bereidheid tot het aanvaarden te bevorderen.

Ongetwijfeld berust niet zelden de weerstand tegen ruilverkavelingen op rationele economische gronden. Niet steeds zijn de voordelen die voor sommige boeren aan een ruilverkaveling zijn verbonden bijzonder sprekend, ook al mag dan het project voor de betreffende boerenbevolking als geheel misschien belangrijke voordelen beloven. Maar reeds is uit het onderzoek naar voren gekomen dat tal van andere, niet-rationele motieven vaak beslissend zijn voor het al dan niet aanvaarden – in het bijzonder voor het niet-aanvaarden – van ruilverkavelingen. Opvallend is b.v., dat traditioneel ingestelde boeren er in het algemeen veel sterker toe neigen bij stemmingen over ruilverkavelingen tegen te stemmen dan vooruitstrevende, sterker rationeel ingestelde boeren. Wantrouwen tegenover de bedoeling van de overheid, waartoe, in het bijzonder wat de ruilverkaveling betreft, wel heel weinig aanleiding is, lijkt één der motieven te zijn, die velen er toe leiden de plannen niet te aanvaarden. Een verschijnsel dat door het onderzoek aan het licht werd gebracht is de volkomen onvoldoende kennis, die de boeren in veel gevallen bezitten van de ruilverkaveling, die in hun gebied wordt voorbereid.

Heel weinig is nog onderzocht t.a.v. het effect van de ruilverkaveling, de wijze dus, waarop de nieuwe mogelijkheden, die door de reconstructie worden gegeven, door de betreffende bevolking worden uitgebuit. Zeker is echter wel, dat in veel ruilverkavelingsgebieden wat dit betreft, zeer veel te wensen overblijft. De oorsprong van de weinig bevredigende situatie moet in vele gevallen ongetwijfeld worden gezocht in sociale achtergronden, in een uit verschillende motieven voortvloeiende weerstand van de bevolking tegen de veranderingen in hun bedrijf en in hun leven in het algemeen, die een adequaat gebruik van de nieuwe mogelijkheden zou meebrengen.

Uit een algemeen gezichtspunt bekeken is het, sociologische probleem,

waarmee men bij de studie van de vraagstukken van de agrarische reconstructie primair te maken krijgt dat van de *sociale verandering* en van de weerstanden, welke hiertegen bestaan. Ten dele brengt ons dit weer terug tot het probleem van het cultuurpatroon, doch niet alleen. Er zijn meer aspecten aan het probleem van sociale verandering dan alleen het sociaal-culturele. Zo is het b.v. de vraag in hoeverre het feit, dat de agrarische bevolkingsgroep in toenemende mate een minderheidsgroep wordt – een probleem, in eerste aanleg, van sociaal-structurele aard – tot op zekere hoogte de weerstand tegen veranderingen versterkt. Op dit laatste komen wij nog terug.

Een *derde relatie vindt de sociologie* met het werk van afgestudeerde Wageningen, waar deze zich bezig houden met *het in cultuur brengen, het inrichten en het koloniseren van nieuwe gebieden*. Wat het inrichten en in cultuurbrengen betreft vertonen deze werkzaamheden natuurlijk veel verwantschap met de werkzaamheden ten behoeve van de reconstructie van bestaande gebieden. Toch zijn ook wat de inrichting betreft – voor Nederland valt hier natuurlijk in het bijzonder te denken aan de Zuiderzeepolders – juist omdat het hier om geheel nieuwe gebieden gaat de problemen meer omvattend en zij eisen om een juiste aanpassing aan de behoefte van de toekomstige bevolking te verkrijgen een inzicht in alle aspecten van de samenleving. Het gaat hier immers om de vorming van een geheel nieuwe samenleving en niet slechts om verandering en aanpassing in een bestaande samenleving. In het laatste geval kan men de bestaande samenleving als gegeven aannemen, in het eerste geval komt o.a. als belangrijk sociologisch probleem naar voren hoe zich onder de huidige verhoudingen in onze Westerse wereld in het algemeen een samenleving vormt en welke kenmerken een dergelijk nieuwe samenleving zal vertonen.

Het ligt overigens voor de hand, dat de sociale problemen verband houden met in cultuur brengen en inrichting en die welke verband houden met de kolonisatie moeilijk zijn te scheiden. Het in cultuur brengen en inrichten is er immers op gericht ruimtelijke vormen te scheppen voor een toekomstige samenleving, die men met het kolonisatiebeeld tracht te verwezenlijken, terwijl anderzijds het kolonisatiebeleid, dat men denkt te volgen al reeds zijn uitwerking doet gelden op de ruimtelijke vormen welke men in het nieuwe land schept. Toch vormt de kolonisatie een probleem op zich zelf, dat bij de reconstructie niet of nauwelijks aan de orde komt.

Het zou te ver voeren en het is in dit verband niet noodzakelijk een poging te wagen om een opsomming te geven van de sociologische vraagstukken welke bij de werkzaamheden ten behoeve van de IJsselmeerpolders en eventuele andere in te richten nieuwe gebieden de aandacht vragen; in wezen bestrijken

ze bijna het gehele veld van de sociologie. Op één bijzonder probleem zij hier de aandacht gevestigd, nl. dat van *selectie bij migratie* en het daarmee nauw samenhangende vraagstuk van de reactie van migranten op hun nieuwe milieu. Reeds lang heeft men zich in de sociologie en de sociale psychologie met de vraag bezig gehouden, waarom migranten in het algemeen een gedrag vertonen, dat afwijkt van dat in hun sociale milieu van herkomst. Antwoord op deze vraag is voor de praktijk van de kolonisatie van bijzondere betekenis, omdat het gedrag van de migranten uiteindelijk beslissend is voor de ontwikkeling van de samenleving in de nieuwe gebieden. Een essentieel punt vormt hierbij de eventuele invloed van de bij de migratie optredende selectie. Het vraagstuk van de selectie bij migratie is uit agrarisch-sociologisch oogpunt overigens niet alleen van belang in verband met de ontwikkeling van nieuwe gebieden, maar ook – tot op zekere hoogte in omgekeerde zin – in verband met de sterke en voortdurende migratie van de plattelandsbevolking naar steden en industriegebieden. Het heeft dan ook in sterke mate de aandacht gehad en heeft dit nog van de Afdeling Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool. Het resultaat hiervan is geweest de ontwikkeling van nieuwe theoretische gezichtspunten, die een meer bevredigende verklaring leveren van verschillende bij migratie optredende verschijnselen dan de vroegere theorieën.

Tot nu toe is bij de bespreking van de verschillende onderwerpen gesproken van de agrarische sociologie in het algemeen en is geen onderscheid gemaakt tussen de agrarische sociologie van de westerse en die van de niet-westerse gebieden, die beide aan de Landbouwhogeschool hun plaats hebben gevonden, al is de nadruk gevallen op de problemen die zich in de Nederlandse verhoudingen voordoen. Het is echter wenselijk er hier op te wijzen, dat in het bijzonder ook zij, die in Wageningen zich voorbereiden op werkzaamheden in de niet-westerse gebieden in hun latere loopbaan in vele gevallen met de inrichting van nieuwe gebieden en ook met de reconstructie van bestaande gebieden in aanraking zullen komen. Gedurende de laatste jaren heeft de activiteit van verschillende organisaties werkzaam op het terrein van de cultuurtechniek in de ruime zin (Heide-Maatschappij, Grontmij.) zich in toenemende mate op het buitenland en wel vooral op de niet-westerse gebieden gericht. Zeer omvangrijke projecten worden thans door deze lichamen in het buitenland uitgevoerd. Steeds meer Wageningers vinden hierbij werk. In de praktijk is reeds gebleken, dat zonder een goed inzicht in de sociale situatie in de betreffende landen men bij de realisatie van deze projecten op grote moeilijkheden stuit.

De in het voorgaande besproken werkzaamheden, waarvan werd opgemerkt dat zij een tweede en een derde aanknopingspunt van de sociologie met de ac-

tiviteit van de Wageningse afgestudeerden opleverden, kan men in verschillende opzichten beschouwen als bijzondere activiteiten in het algemene kader van de *ruimtelijke ordening, de planologie*. Op dit algemene terrein van de planologie vindt een toenemend aantal Wageningers een werkkring. In het bijzonder de afgestudeerden van de richtingen cultuur-techniek en tuin- en landschaps-architectuur, maar eveneens vele bosbouwers, economen en straks sociologen, zoeken en vinden werk in deze richting. In deze algemene planologie vindt de sociologie dus *een vierde relatie* met het werk van de Wageningse ingenieur.

De wetenschappelijke grondslagen van het planologische werk zijn zeker niet alleen sociologisch. Naast verschillende natuurwetenschappen – o.a. de bodemkunde – speelt in deze ook de economie een rol van betekenis. De sociologie neemt in dit geheel echter een belangrijke en misschien wel centrale plaats in. Tenslotte is de taak van de planologie het scheppen van ruimtelijke vormen, waarin de toekomstige maatschappij zich op de meest gunstige wijze kan ontwikkelen. Haar doelstelling is dus uitgesproken sociaal.

De aard van de sociologische problemen, die het planologische werk opwerpt zijn, zoals ook reeds uit het voorgaande blijkt, velerlei. Eén meer algemeen aspect van het onderzoek verband houdende met de ruimtelijke ordening moge hier echter worden genoemd, te meer daar het in het algemeen in het agrarisch-sociologische onderzoek een duidelijker accent krijgt dan in de sociologie in de regel het geval is n.l. *het ruimtelijke element in de sociale verhoudingen*. Wanneer wordt gesproken van het ruimtelijke element in de sociale verhoudingen dan kunnen hiermee twee verschillende probleemgroepen worden bedoeld. Enerzijds kan bedoeld zijn de aard van de sociale relaties en de daarmee eventueel gepaard gaande functionele en zelfs culturele verschillen binnen bepaalde geografische ruimten van enige omvang, die door een samenhangende sociale eenheid wordt gevuld. Men kan hierbij b.v. denken aan een dorpsgebied, waar typische sociale relaties maar ook functionele verschillen kunnen bestaan tussen enerzijds de bewoners van de dorpskern en anderzijds de bewoners van het landelijke gebied.

Anderzijds kan men bij het gebruiken van deze term denken aan het verschijnsel van de regionale verscheidenheid in de sociale verschijnselen en het probleem van de eventuele oorzaken van deze verschillen. Zo kan men om een voorbeeld te noemen, ondanks de fundamentele overeenkomst in de aard van het agrarisch bedrijf, tussen de verschillende gebieden op onze zandgronden aanzienlijke sociale verschillen ontdekken, die op het gedrag van de bevolking een belangrijke invloed hebben en b.v. de aard van de voorlichting die er wordt gegeven belangrijk beïnvloeden, of althans dienen te beïnvloeden. Het ligt wel voor de hand, dat juist de agrarische sociologie zich voor het ruimte-

lijke aspect der sociale verschijnselen in de beide hiervoor genoemde opzichten bijzonder moet interesseren. Enerzijds immers heeft zij door de relatief grote spreiding van de agrarische bevolking en de plattelandsbevolking in het algemeen voortdurend te maken met het ruimtelijke aspect van sociale structuren, anderzijds leiden de min of meer egale verspreiding van de plattelandsbevolking over het gehele land en de fundamentele gelijkheid van economische functies als het ware vanzelf tot regionale vergelijking van allerlei verschijnselen.

Voor al de regionale vergelijking van sociale verschijnselen heeft steeds veel aandacht gehad van de Afdeling Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool en deze heeft zich ook technisch in het bijzonder op deze vorm van onderzoek gespecialiseerd. Deze vorm van onderzoek heeft niet slechts waarde voor het meer beschrijvende deel van het sociale onderzoek. Juist de regionale vergelijking van allerlei sociale verschijnselen kan er in hoge mate toe bijdragen het inzicht in de samenhang van deze verschijnselen te vergroten en daardoor leiden tot conclusies van algemene en theoretische aard.

Als *vijfde relatie van de sociologie* met het werk van afgestudeerde Wageningen valt te noemen de relatie met de activiteiten van degenen die een opleiding hebben ontvangen in de *landbouwhuishoudkunde*. Deze studierichting, in het bijzonder opgezet voor vrouwelijke studenten, valt, zoals bekend, uiteen in twee sub-richtingen, een technische en een sociale richting. Voor de afgestudeerden in beide richtingen zal in de praktijk, naast onderzoek, educatief werk in de ruime zin een belangrijk deel van de beroepsarbeid uitmaken en we ontmoeten hier in wezen weer dezelfde relaties met de sociologie, die reeds eerder werden beschreven. Er bestaat echter een belangrijk verschil wat betreft de activiteiten, waarop het educatieve werk zich richt. Dit heeft immers in de eerste plaats betrekking op het werk van de vrouw in en ten behoeve van het gezin. Dit betekent, dat hiermee de *gezinssociologie* en in het bijzonder de gezinssociologische problemen van het plattelandsgezin binnen de sfeer van de belangstelling van de Landbouwhogeschool werden getrokken. Wageningen is op het ogenblik de enige inrichting voor hoger onderwijs met een afzonderlijke docent voor de gezinssociologie en het gezinssociologisch onderzoek vormt een belangrijk onderdeel van het onderzoekprogramma van de Afdeling Sociologie en Sociografie.

Een groot deel van de Wageningen komt in de praktijk van hun werk in nauwe relatie met de *verenigingen op het gebied van de landbouw* en het plattelandsleven in het algemeen, hieronder mede begrepen de coöperaties. Hier ligt een *zesde relatie* van de sociologie met het werk van de Wageningen. De

vereniging in de ruime zin des woords is een merkwaardig sociaal verschijnsel, dat van betrekkelijk recente datum is. In de tweede helft van de 19e eeuw en in de eerste helft van de 20ste vertoonde het een geweldige ontwikkeling en het is thans als vorm van sociale organisatie uit ons maatschappelijk leven niet meer weg te denken. Hoewel de vereniging in eerste instantie zich wel in het bijzonder in de stad ontplooid heeft zij daarna zeer snel haar weg gevonden naar het platteland. Op het ogenblik is de betekenis van de vereniging in het sociale leven op het platteland zelfs groter dan in de stad. Vooral ook in de bijzondere vorm van de coöperatie heeft ze zich in het economische leven van de agrarische bevolking een zeer grote betekenis verworven. Merkwaardigerwijs is de vereniging sociologisch nog betrekkelijk weinig onderzocht. Wat er echter bekend is toont niet alleen, dat hier sociologisch bijzonder interessante problemen liggen, maar ook dat uit praktische overwegingen studie van de verenigingen een gebiedende eis is. Bijzonder belangrijk zijn de veranderingen naar vorm en functie, die bijna alle verenigingen gedurende hun bestaan ondergaan en die b.v. onze coöperaties en onze landbouworganisaties tot geheel andere lichamen hebben gemaakt dan ze eens waren. Er zij hier ook herinnerd aan de bijzondere plaats die men geneigd is aan de coöperaties toe te wijzen in de ontwikkeling van de onder-ontwikkelde landen waardoor ook de coöperatie van bijzondere betekenis wordt voor de niet-westerse agrarische sociologie.

Studie van het verenigingswezen ten plattelande met een bijzondere nadruk op de coöperatie vormt al sedert jaren een onderdeel van het onderzoek van de Afdeling Sociologie en Sociografie. Gezien de betrekkelijk geringe aandacht die de vereniging als sociaal verschijnsel in het algemeen heeft ondervonden heeft deze studie niet alleen betrekking op de bijzondere aspecten van het verenigingsleven ten plattelande, maar ze richt zich ook op de *algemene problemen van het verschijnsel vereniging*.

Een zevende als laatste hier te noemen contact tussen de sociologie en het werk van afgestudeerde Wageningen ligt op het terrein van het *algemene landbouwbeleid*, als men wil van de landbouwpolitiek. Een zeer belangrijk deel van de Wageningen vindt zijn werkkring op het ministerie van landbouw en vindt daar zijn taak in de voorbereiding van het landbouwbeleid en de uitvoering hiervan. Zij krijgen hier te maken met de meest uiteenlopende problemen, waarvan vele sterk uitgesproken sociologische aspecten dragen. Sociologisch onderzoek speelt dan ook een rol van betekenis bij de voorbereiding van het beleid. Vanzelfsprekend is het niet de zaak van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek het beleid te bepalen of mede te bepalen. Bij het afwegen echter van het voor en tegen van eventuele maatregelen dient de be-

leidsman te beschikken over een zo goed mogelijke kennis en een zo goed mogelijk inzicht in de omstandigheden, waaronder deze maatregelen zullen werken en in de konsekwenties die hieruit zullen voortvloeien. Het moderne overheidsbeleid richt zich in sterke mate rechtstreeks op het welzijn van de bevolking en daarom is sociologisch onderzoek als basis voor dit beleid onmisbaar. Een zeer groot gedeelte van het sociologische onderzoek, ook het meer fundamentele, vindt dan ook zijn oorsprong in de behoeften van het beleid.

Een voorbeeld van één der fundamentele vraagstukken van sociologische aard die met het landbouwbeleid zeer nauw samenhangen, maar dat tot nu toe niet of nauwelijks systematisch is onderzocht, is dat van de positie van de agrarische bevolkingsgroep in het geheel van het Nederlandse volk.

Hoewel het landbouwbeleid soms de indruk wekt zich te concentreren op economische en technische kwesties, speelt o.a. het probleem van deze positie van de agrarische bevolkingsgroep in de landbouwpolitiek een zeer belangrijke rol. Zowel deze bevolkingsgroep zelf als de "anderen" beschouwen haar als iets anders en iets meer dan alleen maar een bepaalde beroepsgroep. De agrarische bevolkingsgroep – in het bijzonder de boeren, voor de tuinders en de landarbeiders geldt dit veel minder – vormt in ons volk in veel sterkere mate een afzonderlijke eenheid dan b.v. de accountants of de typografen, of vrijwel elke andere beroepsgroep. Het is niet nodig hier in te gaan op de vraag, waarop dit bij de boerenbevolking aanwezige gevoel iets eigens, iets anders te zijn, berust; een feit is dat het bestaat en dat het de boeren plaatst naast en in bepaalde opzichten tegenover de rest van de bevolking. Met dit gevoel van iets afzonderlijks, iets eigens te zijn, hangt samen de neiging zich zelf een bijzondere waarde toe te kennen voor het sociale, culturele of geestelijke leven van het volk als geheel, een neiging, die soms weerklank vindt bij anderen, maar anderzijds zijn tegenpool vindt in het bestaan van allerlei stereotype opvattingen, meestal van minder gunstige aard, bij de niet-agrariërs t.a.v. de boer.

Dit bewustzijn van eigen afzonderlijkheid leidt tot een neiging het bestaan van de eigen groep te verdedigen, wanneer dit op een bepaald moment wordt bedreigd. Deze bedreiging, wel niet met ondergang, maar toch met een aanzienlijke verzwakking, is thans in feite aanwezig. Het aantal in de landbouw werkzaam loopt niet alleen relatief, maar sedert het eind van de oorlog ook absoluut, terug. De boeren vertonen daarom tegenwoordig, meer nog dan in het verleden, in verschillende opzichten duidelijk de trekken van een bewuste minderheidsgroep, die voor haar bestaan en haar positie in het geheel van het volk vecht. Hoewel uit onze agrarische politiek misschien sterker dan in die van verschillende andere Europese landen de wens spreekt om de landbouw als een vorm van economische activiteit zonder meer te behandelen, valt niet

te ontkennen, dat anderzijds toch ook weer het streven tot handhaving van een zo sterk mogelijke agrarische bevolking, o.a. als gevolg van de invloed van de agrarische organisaties, een rol meespeelt. Het zou niet moeilijk zijn een reeks van verschillen op te noemen tussen de politiek van de overheid t.a.v. de middenstanders – die als eveneens kleine zelfstandigen in een positie verkeren, die schijnbaar overeenkomt met die van de boeren – en de agrarische politiek. Opvallend is b.v. de houding t.a.v. het beperken van het aantal bedrijfsgenoten om op deze wijze het inkomen van de overblijvenden te vergroten. Terwijl de middenstand vestigingseisen voor nieuwe middenstanders gaarne heeft aanvaard en deze zelfs met hand en tand verdedigt, stuit in de agrarische wereld elke poging tot het invoeren van vestigingseisen op grote weerstand, ook al is de leiding van de boerenorganisaties er theoretisch wel van overtuigd, dat er in Nederland onder de huidige omstandigheden te veel boeren zijn. Men kan dit ten dele misschien ook uit andere oorzaken verklaren (verschil in de marktvormen voor agrarische produkten en die voor de produkten van de middenstand), maar belangrijker is hier vermoedelijk het bewuste of onbewuste streven de eigen groep sterk te houden.

Het *probleem van de boeren als minderheidsgroep* vormt onder de huidige omstandigheden dus een wezenlijk probleem bij de formulering van de agrarische politiek en zeker niet alleen in ons land. Er zijn redenen om aan te nemen, dat t.z.t. dit gevoel een afzonderlijke groep in ons volk te vormen bij de boeren zal verdwijnen, maar voorlopig is dit niet het geval en juist weer een geleidelijk verzwakken van deze overtuiging roept zijn eigen problemen op. Het is dus uit praktische overwegingen wenselijk dit probleem van de boeren als minderheidsgroep te bestuderen, als een onderdeel van de vraagstukken die met het landbouwbeleid in Nederland samenhangen. Het is overigens niet slechts in dit kader maar ook in ander verband van praktisch belang, omdat het in tal van opzichten verband houdt met het handelen van de boeren.

Blijkt uit de voorgaande, niet volledige opsomming duidelijk, hoe belangrijk voor tal van werkzaamheden van afgestudeerden van de Landbouwhogeschool een inzicht in de sociologische problemen van de plattelandsbevolking is, het is een tweede vraag, hoe zich deze behoefte aan sociologisch inzicht dient te weerspiegelen in aard en omvang van het sociologische onderwijs en van het sociologische onderzoek aan deze instelling.

Van primaire betekenis is hierbij de vraag of van een deel van de Wageningers moet worden verwacht, dat zij zich in de toekomst zullen gaan bezighouden met sociologisch onderzoek. Indien dit niet het geval zou zijn, zou het onderwijs in Wageningen zich misschien kunnen beperken tot het bijbrengen

van een zekere openheid voor de sociologische gezichtspunten t. a. v. het werk van de toekomstige landbouwingenieur. De sociologie zou dan misschien niet meer behoeven te zijn dan één van de lichtere kandidaatvakken voor bepaalde richtingen en/of een keuzevak voor het ingenieursexamen. Dit zou dan echter betekenen, dat al het agrarisch-sociologisch onderzoek ten behoeve van de praktische uitvoering van het werk van landbouwkundige ingenieurs, ook het meest eenvoudige en het meest direct op de praktijk gerichte, zou moeten worden verricht door sociologisch gevormden, die elders hun opleiding zouden hebben ontvangen.

De ervaring, zowel in Nederland als elders, heeft laten zien, dat deze theoretische mogelijkheid in de praktijk niet aanwezig is. Hoewel de agrarische sociologie bepaald niet moet worden gezien als een afzonderlijke wetenschap, maar als een onderdeel van de sociologie in het algemeen, is zij anderzijds toch een zodanige verbijzondering in de sociologie, dat zij overal het werk van specialisten is geworden. Ten dele hangt dit samen met de bijzondere problematiek die de plattelandswereld oplevert, ten dele met het feit, dat voor het ontwikkelen van de nodige belangstelling voor de specifieke sociologische problemen van het platteland en voor een doordringen in de wereld van de agrarische bevolking een goed begrip en een juist aanvoelen van de sfeer van de landelijke samenleving noodzakelijk is. Zowel de belangstelling voor de bijzondere problematiek van de landelijke bevolking als begrip voor de sfeer, waarin zij leeft worden in het algemeen door onze universiteiten niet aangekweekt. Dit geldt wel in het bijzonder voor Nederland met zijn lange en sterke urbane traditie, die onze universiteiten, die in de stedelijke sfeer zijn gegroeid, in sterke mate heeft doortrokken. De beoefening van de geesteswetenschappen met een min of meer belangrijk beschrijvend element, zoals de economie, de geschiedenis, de sociale en economische geografie en ook de sociologie, aan onze universiteiten heeft zich in hoofdzaak gericht op de stedelijke, althans op de niet-agrarische verschijnselen. Opvallend is b. v. dat Nederland, totdat de Landbouwhogeschool en een groep particulieren uit de agrarische sfeer zich het lot van dit vak hebben aangetrokken, in vergelijking met de ons omringende landen een uitgesproken achterstand had op het gebied van de agrarische geschiedenis.

Overigens moge ook nog worden opgemerkt, dat voor verschillende onderdelen van de agrarische sociologie niet slechts belangstelling voor de problematiek en de sfeer van het plattelandleven noodzakelijk is, maar ook een zekere algemene kennis van de technische en economische aspecten van de beroeps-activiteit van de agrarische bevolking.

De conclusie luidt dus, dat het agrarisch-sociologisch onderzoek het werk is van gespecialiseerde sociologen en dat de praktijk in binnen- en buitenland

leert, dat de opleiding van deze specialisten het beste kan geschieden aan de instellingen voor hoger landbouwonderwijs, al kunnen vanzelfsprekend in individuele gevallen van de zijde van sociologen opgeleiden aan andere inrichtingen van hoger onderwijs belangrijke bijdragen tot de agrarische sociologie worden geleverd.

Moeten dus aan de Landbouwhogeschool studenten worden opgeleid, die naderhand agrarisch-sociologisch onderzoek kunnen verrichten, het behoeft nauwelijks betoog, dat slechts aan een relatief gering aantal van hen een zodanige sociologische vorming kan worden gegeven, dat zij naderhand als volwaardige specialisten op dit gebied kunnen gelden. Wat hun contact met de sociologie betreft zou men m.i. de studenten aan de Landbouwhogeschool globaal in vier categorieën kunnen verdelen. In de eerste plaats zal een beperkt aantal, b.v. 5-10% van het totaal, een op de sociologie gespecialiseerde opleiding dienen te ontvangen. In de tweede plaats zal voor verschillende studierichtingen – te denken valt met name aan de landbouw-economen en de huishoudkundigen – de sociologie in de opleiding een zodanige plaats in moeten nemen, dat zij in staat zijn bij het onderzoek en bij de praktische toepassing van hun specialisme het sociologische element daarin in voldoende mate te integreren. Sommigen van hen moeten ook in staat zijn zich met specifiek sociologisch onderzoek bezig te houden, dat zich in het bijzonder richt op hun eigenlijke vakgebied. Te denken valt hierbij aan economisch-sociologisch onderzoek door landbouweconomen en aan gezins-sociologisch onderzoek door de huishoudkundigen. In de derde plaats hebben we te maken met individuele studenten uit andere vakgebieden, die sociologie als keuzevak nemen, omdat zij zich bijzonder interesseren voor de sociologische aspecten van de praktische toepassing van eigen specialisatie (b.v. toepassing van land- en tuinbouwplantenteelt in de voorlichting) zonder dat zij echter ooit zelf tot sociologisch onderzoek van betekenis zullen komen. Tenslotte moet men aannemen, dat de vierde categorie, degenen, die geen sociologisch onderwijs ontvangen, door het feit, dat aan velen van hun studiegenoten dit onderwijs wel wordt gegeven, zich enigszins bewust zal worden van aard en betekenis van de sociologie. Daardoor zullen zij, waar zij in de praktijk in aanraking zullen komen met sociologische problemen, er gemakkelijker toe komen de hulp van een deskundige op dit terrein in te roepen.

Uit het voorgaande volgt reeds, dat sociologisch onderzoek binnen het kader van de Landbouwhogeschool noodzakelijk is. Men kan een ander het handwerk van het sociologisch onderzoek niet leren, als men niet zelf dit handwerk beoefent. Maar welk onderzoek? Het is duidelijk, dat binnen het kader van een instituut voor hoger onderwijs geen plaats is voor onderzoek van een

min of meer routineachtig karakter, waarbij dus met bekende, min of meer gestandaardiseerde technieken bij herhaling onderzoek wordt gedaan t.a.v. vraagstukken die van soortgelijke, die reeds eerder werden onderzocht, niet essentieel afwijken. Dit routine-onderzoek is immers geen werkelijke beoefening van het wetenschappelijke handwerk. Het onderzoek zal zich moeten richten op niet eerder onderzochte problemen, op het beschouwen van eerder onderzochte problemen vanuit nieuwe gezichtshoeken, op het ontdekken van nieuwe methodieken en in het algemeen op het leveren van bijdragen tot de ontwikkeling van de sociologische wetenschap, kortom, het onderzoek dient een fundamenteel karakter te dragen. Met dit laatste is echter geenszins alles gezegd t.a.v. bepaling van het karakter van het sociologische onderzoek binnen het kader van de Landbouwhogeschool. In het geheel van het fundamentele onderzoek kan de graad van "fundamentaliteit", anders gezegd, het generalisatieniveau waarop het onderzoek zich richt, nog zeer sterk uiteenlopen. Het onderzoek kan zich b.v. richten op de sociologische vraagstukken verband houdende met de landbouwvoorlichting in Nederland of zelfs de landbouwvoorlichting in een bepaald gebied, maar het kan zich ook richten op de algemeen-theoretische problemen van het brede terrein van de communicatie, waarvan de problemen van de voorlichting slechts een bijzonder onderdeel vormen.

Er is geen direct verband tussen het generalisatie-niveau, waarop zich het onderzoek beweegt en het al dan niet toegepaste karakter van dit onderzoek. Vragen uit de praktijk kunnen aanleiding geven tot onderzoek op een hoog generalisatie-niveau. In het algemeen valt echter te zeggen, dat de directe toepasbaarheid van de resultaten van een onderzoek toeneemt naarmate het zich richt op een lager generalisatie-niveau, al wordt tegelijkertijd de omvang van het gebied, waarop ze zich laten toepassen steeds geringer.

Is het nu niet zo, dat het onderzoek op het gebied van de agrarische sociologie aan de Landbouwhogeschool zich op een niet al te hoog niveau van generalisatie dient te bewegen, omdat het, evenals het onderzoek en het onderwijs aan de Landbouwhogeschool in het algemeen, zijn oorsprong vindt in de concrete behoeften van de plattelandsbevolking? Hoewel deze conclusie op het eerste oog niet onaanvaardbaar lijkt, is ze in feite niet of maar in zeer betrekkelijke mate juist. In de eerste plaats liggen de functies welke door sociologen, opgeleid aan de universiteiten, in de toekomst zullen worden vervuld in het algemeen zeker evenzeer op het terrein van de praktische toepassing van hun wetenschap als die van degenen, die aan de Landbouwhogeschool worden opgeleid. Dat zij dus zouden moeten worden opgevoed in een milieu, waar in principe een hoger niveau van generalisatie in het onderzoek zou moeten worden nagestreefd dan aan de Landbouwhogeschool, kan men moeilijk volhouden. Hoogstens kan men zeggen, dat, gezien het feit dat men bij de

agrarische sociologie het terrein van toepassing zo direct en duidelijk voor ogen heeft, het begrijpelijk is, dat, ongeacht het generalisatie-niveau bij het onderzoek aan de Landbouwhogeschool, het verband tussen onderzoek en toepassing sterker zal zijn dan aan de universiteiten.

In de tweede plaats dient men zich te realiseren, dat onderzoek op een lager generalisatie-niveau steeds dreigt dood te lopen, wanneer op het hogere generalisatie-niveau niet met kracht wordt gewerkt en daar geen voortgang in de wetenschap plaats vindt. Zou het onderzoek aan de Landbouwhogeschool zich niet tot de hogere generalisatie-niveaus uitstrekken, dan zou het hiervoor dus afhankelijk zijn – en moeten kunnen zijn – van hetgeen elders gebeurt. Nu is het natuurlijk zo, dat dit voor elke vorm van wetenschappelijk onderzoek in sterke mate geldt. Toch zijn er aan de mate, waarin deze afhankelijkheid kan bestaan, grenzen gesteld. Zo kan men in het algemeen wel zeggen, dat het moeilijkheden oplevert – zeker wat de sociologie betreft – wanneer men in dit opzicht geheel afhankelijk is van het buitenland. In de eerste plaats is de sociologie, ook in de hogere generalisatie-niveaus nog altijd in belangrijke mate gebonden aan de concrete maatschappelijke verhoudingen in het land van oorsprong van de auteur. Zelfs een figuur als Parsons – om één der sterkst theoretisch gerichte figuren onder de sociologen van deze tijd te noemen – grijpt bewust en onbewust toch telkens terug op de concrete kenmerken van de Amerikaanse samenleving. In de tweede plaats komen bepaalde probleemgroepen eerst werkelijk tot leven als ze binnen het eigen taalgebied, tussen mensen, die elkaar min of meer regelmatig ontmoeten, onderwerp worden van discussie. Wat men dan ook op zijn minst moet verlangen is, dat ergens binnen eigen land min of meer intensief aan bepaalde probleemgroepen wordt gewerkt en dat van dat punt uit leiding kan worden gegeven aan de discussie over dit onderwerp. Slechts dan kan men elders volstaan met deelneming in deze discussie en is men niet genoodzaakt zelf min of meer uitgebreid en rechtstreeks dit onderwerp in zijn onderzoek te betrekken, wanneer men bij het onderzoek op een lager generalisatie-niveau hiermee in aanraking zou komen.

Nu is in Nederland op het ogenblik de toestand zó, dat, omhoogwerkende uit de concrete problematiek, zoals die zich in de plattelandswereld van Nederland voordoet, naar hogere generalisatie-niveau's, de agrarische socioloog in vele gevallen zelfs in de zeer hoge generalisatie-niveau's geen ander onderzoekcentrum in Nederland vindt, waar de betreffende problemengroep voldoende aandacht vindt om de discussie hierover aan de gang te brengen en waar de uitgangspunten worden gegeven, waarop anderen zouden kunnen voortbouwen. In deze gevallen zal – of bescheidener uitgedrukt zou – dus in Wageningen het probleem op het betreffende generalisatie-niveau zelf aangepakt dienen te worden.

In de praktijk betekent dit, dat het voor de ontwikkeling van de agrarische sociologie in Nederland noodzakelijk is, dat in Wageningen een aantal fundamentele problemen op een relatief hoog generalisatie-niveau zullen moeten worden aangevat en ten dele reeds zijn aangevat. Uit de aard der zaak is beperking hierbij gewenst en noodzakelijk, maar op verschillende punten is zelf-aanpakken onvermijdelijk wil het onderzoek op essentiële onderdelen niet vastlopen. Dit zal er niet toe leiden, dat Wageningen zich zal gaan toeleggen op de zeer abstracte sociologische theorie, wel echter, dat, zoals thans ook al ten dele geschiedt, een aantal concrete, maar brede velden van sociologisch onderzoek zullen worden bestreken.

In de voorgaande beschouwingen over de relatie van het werk van de Wageningse afgestudeerden met de sociologie is getracht een aantal fundamentele problemen van een relatief hoog generalisatie-niveau "uit te pellen", die met dit werk verband houden. Achtereenvolgens kwamen ter sprake het verschijnsel van het *cultuurpatroon*, zijn oorsprong en zijn werking, de algemene aspecten van het *communicatieproces*, het probleem van *sociale verandering*, het vraagstuk van de *selectie bij migratie*, het *ruimtelijke element in de sociale verhoudingen*, de problemen op het gebied van de *gezinssociologie*, de *vereniging als sociaal verschijnsel*, het probleem van de boeren als minderheidsgroep, hetgeen impliceert het vraagstuk van de *minderheidsgroepen* in het algemeen. Deze opsomming pretendeert geen volledigheid, maar zij geeft wel een aantal belangrijke fundamentele problemen aan die thans bij de studie van de actuele agrarisch-sociologische vraagstukken naar voren komen. Het meest algemene probleem voor de agrarische sociologie van de hier genoemde – hetgeen nog iets anders is dan het probleem, dat op het hoogste generalisatie-niveau zou moeten worden behandeld – is het probleem van de sociale verandering. De andere genoemde problemen ontleenen hun betekenis binnen het kader van de agrarische sociologie in belangrijke mate – zij het niet alleen – aan hun betrekking tot dit probleem. Sociale veranderingen vormen inderdaad het wezenlijke probleem van de agrarische sociologie in de tegenwoordige tijd. Behalve de sociale verandering zelf vragen sterk de aandacht de middelen die er zijn om eventueel deze verandering te versnellen of om te bereiken, dat ze op de meest gewenste wijze verloopt.

Van de genoemde reeks van fundamentele problemen kan praktisch zonder uitzondering worden gezegd, dat zij onderwerp dienen te zijn van het onderzoek aan de landbouwhogeschool. Wageningen is voor zover mij bekend het enige onderzoek-centrum waar thans in Nederland – zij het nog op beperkte schaal – onderzoek naar cultuurpatronen wordt gedaan. Het vraagstuk van het communicatie-proces geniet zeker ook elders in Nederland de aandacht, maar, gezien de grote betekenis van de voorlichting als uitgangspunt voor het agra-

risch-sociologisch onderzoek, staat het in Wageningen vermoedelijk meer in het middelpunt dan ergens anders. Het agrarisch-sociologische onderzoek kan elders niet voldoende grondslag vinden om zonder eigen onderzoek op het terrein van de communicatie in het algemeen bij het onderzoek op een lager generalisatie-niveau de gewenste voortgang te maken. Het vraagstuk van selectie bij migratie wordt thans feitelijk alleen in Wageningen onderzocht, zodat hier van voortbouwen op het werk van anderen in Nederland geen sprake kan zijn. Het ruimtelijke element in de sociale verhoudingen is, zoals wel voor de hand ligt, een aspect van het sociologische onderzoek, dat wel in het bijzonder in Wageningen de aandacht moest trekken. Het gezinssociologische onderzoek wordt ook elders in Nederland bedreven, maar neemt nergens een zo centrale plaats in als in Wageningen. Hetzelfde geldt van de studie van het verenigingswezen. Het vraagstuk van de minderheidsgroepen heeft op het ogenblik in Nederland nergens de bijzondere aandacht, maar zou, gezien de implicaties hiervan voor tal van problemen van agrarisch-sociologische aard in Wageningen zo spoedig mogelijk de aandacht dienen te krijgen. Vanwege zijn centrale positie noemen we het vraagstuk van de sociale veranderingen in zijn algemeenheid het laatst. In bijna alle onderzoekingen, die in Wageningen zijn en worden verricht zijn aspecten van het vraagstuk der sociale veranderingen naar voren gekomen. In zijn algemeenheid is dit vraagstuk echter niet aan de orde gesteld in de – zij het niet steeds duidelijk uitgesproken – veronderstelling, dat het in het buitenland, in het bijzonder in Amerika, verrichte onderzoek als basis en uitgangspunt voor ons werk voldoende zou zijn. Meer en meer blijkt echter, dat dit niet het geval is. In geen ander instituut in Nederland staat, naar ik meen, het vraagstuk van de sociale verandering als zodanig in het middelpunt van de belangstelling en dit betekent dat het zeer wenselijk is, dat het in Wageningen in belangrijke mate de aandacht krijgt.

Zijn hiermee de voornaamste problemen aangeduid, die naar onze mening bij het onderzoek te Wageningen op een hoog generalisatie-niveau de aandacht vragen, een andere kwestie is langs welke weg deze problemen zullen worden benaderd. De ene mogelijkheid is via literatuurstudie te komen tot een eigen inzicht in deze algemene problemen. Een andere weg is gelegen in het uitgaan van eigen concrete onderzoekingen en het "doortrekken" van de resultaten van dit onderzoek tot een zo hoog mogelijk generalisatie-niveau – uit de aard der zaak onder gebruikmaking van elders verworven inzichten – om op deze wijze bij te dragen tot het algemene inzicht in het betreffende probleem. Het is de laatste weg die in Wageningen tot nu toe bij voorkeur is bewandeld en die waarschijnlijk ook in de toekomst de voorkeur zal blijven genieten. Bij het kiezen van het uitgangspunt voor dergelijke onuerzoekingen is meestal aansluiting gezocht bij vraagstukken van actueel belang.

Dat in het voorgaande de noodzaak van onderzoek op hogere generalisatie-niveau's werd betoogd betekent overigens niet, dat het onderzoek zich *alléén* op deze niveau's zal bewegen. Onderzoek op verschillende generalisatie-niveau's, voor zover ze niet een routine-karakter dragen, zullen deel uitmaken van het onderzoek-programma. Wel zal steeds worden getracht van alle onderzoekingen zo veel mogelijk gebruik te maken om het algemene inzicht te verdiepen. Het kan nooit de bedoeling zijn te blijven staan bij het waarnemen van de concrete situatie welke ten aanzien van het te bestuderen object valt te constateren. Het onderzoek-programma voor de komende jaren zal zich waarschijnlijk rechtstreeks richten op een deel der hier genoemde fundamentele problemen. Een ander deel zal misschien niet rechtstreeks aan de orde worden gesteld, maar telkens weer worden benaderd vanuit onderzoekingen, die niet in deze vraagstukken hun uitgangspunt vinden maar aanknopingspunten daarmee opleveren.

Vindt het sociologisch onderzoek op verschillende generalisatie-niveau's reeds een voldoende rechtvaardiging in de betekenis, die het heeft voor het onderwijs aan de Landbouwhogeschool en in zijn algemeen culturele waarde, het is niettemin van belang na te gaan welke functie het verder vervult en in de toekomst kan vervullen.

In de eerste plaats blijkt het onderzoek in Wageningen in niet onbelangrijke mate bij te dragen tot de ontwikkeling van de sociologie in Nederland in het algemeen. Wageningen heeft zich als research-centrum in ons land een goede naam verworven. Ook internationaal vervult het een functie. Het heeft, vooral in Europa, in sterke mate stimulerend gewerkt op de ontwikkeling van de agrarische sociologie en geldt als het belangrijkste middelpunt voor onderzoek op dit gebied in dit werelddeel. Ook wat het bijzondere terrein van de gezinssociologie betreft heeft Wageningen thans nationaal en internationaal een functie van betekenis.

Wat het praktische effect van het onderzoek in Wageningen betreft kan in de eerste plaats worden opgemerkt, dat het er veel toe heeft bijgedragen om mensen van de praktijk zich bewust te doen worden van allerlei vraagstukken op het terrein van hun dagelijkse werk, waarop vroeger hun aandacht niet viel. Zo heeft dit onderzoek een rol gespeeld in de grote veranderingen welke zich in de jongste periode hebben voorgedaan in de opvattingen over de voorlichting. Ook op verschillende andere terreinen van wetenschapstoepassing, zoals b.v. de planologie, in de ruime zin, van landelijke gebieden valt een directe invloed van het onderzoek op de wetenschapstoepassing te constateren. De agrarisch-sociale voorlichting, die in Nederland van steeds toenemende betekenis wordt, zou, zonder het onderzoekwerk in Wageningen vermoedelijk niet zijn ontstaan.

Niet minder belangrijk dan deze directe beïnvloeding van de wetenschapstoepassing is echter de invloed, die het onderzoek te Wageningen hierop indirect uitoefent n.l. via het meer direct op de praktijk gerichte onderzoek. Een belangrijke rol in dit laatstgenoemde onderzoek speelt de Afdeling Streekonderzoek van het L.E.I. De invloed van het onderzoek te Wageningen op de aard van de problemen, welke door dit instituut worden onderzocht en de wijze waarop dit onderzoek wordt aangevat is duidelijk aanwijsbaar. Het jongste voorbeeld vormt een binnenkort door het L.E.I., op wens van de praktijk, aan te vatten onderzoek naar de toestand van de coöperaties in één van onze provincies, dat zal voortbouwen op het fundamentele coöperatie-onderzoek, zoals dat door de Afdeling Sociologie en Sociografie als onderdeel van het onderzoek naar de verenigingen werd uitgevoerd. Niet slechts bij de Afdeling Streekonderzoek van het L.E.I. doch ook bij andere instituten, die zich bezig houden met onderzoek, dat gericht is op toepassingen verband houdende met de landbouw en de plattelandsbevolking, is een invloed van het onderzoek te Wageningen merkbaar.

Het is, gezien de discussie over de verhouding tussen het onderzoek aan de Landbouwhogeschool en aan de zgn. autonome instituten, misschien wenselijk op te merken, dat de relaties tussen de Afdeling Sociologie en Sociografie en de instituten die zich richten op onderzoekingen welke door de praktijk worden gevraagd, geen wezenlijke moeilijkheden opleveren. Met de Afdeling Streekonderzoek van het L.E.I. is er een voortdurend contact over het daar verrichte werk. Zonder dat er sprake is van een uitdrukkelijke coördinatie kan toch in de praktijk schadelijke overlapping worden voorkomen. De Afdeling Streekonderzoek voert, naast onderzoekingen met een routine-achtig karakter, vele onderzoekingen uit, die als fundamenteel kunnen worden aangeduid. In het algemeen bewegen deze zich echter door de aard van de opdrachten op een lager generalisatie-niveau dan die van de Afdeling Sociologie, terwijl zij zich in feite tot het economisch-sociologisch terrein beperken. Ook indien de Afdeling Streekonderzoek zich sterker op hogere generalisatie-niveau's zou gaan bewegen, zou er voor de Afdeling Sociologie en Sociografie geen reden zijn om hiertegen bezwaar te maken. Het terrein is breed genoeg om anderen hier een plaats te gunnen en uitbreiding van de mogelijkheid tot discussie zou slechts welkom zijn. Volledigheidshalve zij nog opgemerkt, dat het L.E.I. voor studenten in het vak sociologie regelmatig gelegenheid biedt voor het doorlopen van een stage aan dit instituut.